

De missvisande förgivetta ganden och de mer realistiska

av Bengt-Åke Wennberg

Jag lovade i min förra blogg att jag skulle återkomma till frågan om vilka förgivetta ganden som verkar skilja Snowdens kontexter simple och complicated från de framework som måste användas för hans kontext complexity.

När det gäller just mänsklig samverkan så blir komplexiteten en konsekvens av att varje individ kan – om den så vill – välja att agera på ett annat sätt än tidigare. De mönster som tidigare observerats behöver därför enligt Anton Törnberg inte vara bestämmande för de som uppstår i en framtid. Mänskliga sociala system är därför enligt Törnberg "wicked". De kan följa en viss yttre lagbundenhet – eftersom människor exempelvis "lär av" andra mönster de ser – men de kan också hitta på, utveckla och uppvisa tidigare okända och ouppmärksammade former.

Vetenskapsteoretikern Bruno Latour och flera andra har genom ANT (Actor Network Theory) framfört uppfattningen att denna valfrihetsprincip egentligen gäller för alla element i naturen. Alltså inte bara människor. Även naturens element är enligt denna teori i viss mening intelligenta och kan forma sina interaktioner med andra element på många olika sätt.

ANT konfronterar därmed uppfattningen att skeenden – även de som involverar döda element och artefakter – är lagbundna i meningen att de nödvändigtvis ingår i fasta orsak-verkan-relationer. ANT ser istället alla element som potentiellt generativa. De mönster som skapas genom deras interaktioner med varandra växer så att säga fram ur deras inbyggda egenskaper inte genom en på dem pålagd yttre lagbundenhet. Detta innebär att bara vissa möjliga mönster materialiseras. De kan vara oändligt många och okända. Det finns således andra potentiellt möjliga världar som inte visar sig.

Språkanvändning är ett exempel på förekomsten av en generativ ordning. Språket består av ord som bildar satser. Orden kan inte ordnas hur som helst. Då blir satsen inte begriplig. Det är bara de satser som har orden ordnade på ett specifikt sätt – enligt en i språket inbyggd implicit ordning – som i ett visst språk är begripliga. Men även ogrammatiska och "felaktiga" ordvändningar kan "läras in".

Man kan därför säga att det för varje språk finns en inlärd, osynlig, inbyggd och inbäddad ordning för hur satser bildas. Denna gör att uttalanden får mening och kommer att kunna visa sig. Denna egenskap kallas inom lingvistik för generativ grammatik.

I sin bok "From being to becoming" beskriver den belgiske nobelpristagaren Ilja Prigogine hur naturen verkar generera nya mönster som en direkt konsekvens av en sådan implicit ordning. Att naturen inte, som man förut trodde, befinner sig i jämvikt utan snarare existerar långt från jämvikt gör att de tidigare resonemangen som tar för givet att skeendet styrs av statistiska lagbundenheter blir missvisande.

Jag hävdar inte att ovanstående beskrivning är det ultimativa svaret på frågan om vilka andra förgivettaganden som man måste utgå ifrån när man inte längre kan luta sig mot HPR (H=hierarki, P=paternalism, R=regelstyrning). Jag hävdar emellertid att det finns all anledning att fundera över och konfrontera de förgivettaganden baserade på HPR och olika lagbundenheter som vi i dag opererar med. I en artikel av Ben Ramalingam och Harry Jones som jag hittade på nätet beskrivs exempelvis

tio koncept som kastar dagens traditionella syn på vetenskaplig praxis över ända.

Jag har således för min del dragit slutsatsen att även de kontexter som kan analyseras som om de i Snowdens terminologi vore enkla och komplicerade sannolikt bara är specialfall av en annan djupare och mer grundläggande ordnande princip än den vi i dag tar för given. Världen verkar till sin grundläggande natur vara komplex. Den verkar inte vidmakthållas av lagbundenheter givna av någon högre makt av den typ vi tidigare föreställt oss. Världen blir till. Den skapas av egen kraft.

Att, som man i dag gör, försöka omvandla diverse samband till generella lagbundenheter som kan ligga till grund för hur verksamheter skall introduceras eller ordnas, för att skapa det önskade och hantera de oönskade, strider därför mot vad vi numera vet om naturen. Den avgörande svagheten med de modeller som växer fram ur sådana försök är att de statistiska samband som man bygger sin analys på, inte determinerar att det uppstår liknande utfall i andra identiska situationer.

Då denna tanke så kraftigt strider mot den vetenskapliga praxis som i dag tillämpas har jag därför frågat mig hur en sådan alternativ, generativ och ordnande princip skulle kunna illustreras. Den metafor jag fastnat för, och som jag tycker ger en bild av skillnaden mellan de i förgivettaganden som används i dagens vetenskapliga och tekniska ansats och den generativa princip som istället – utifrån dagens kunskapsläge – skulle kunna ligga till grund för analysen har illustrerats av den ungerske biologen Aristide Lindenmayer.

För att simulera framväxten av celler och plantor har Lindenmayer skapat ett dataprogram. Punkterna som skrivs ut på skrivaren placeras enligt en i programmet inbyggd formel. Den bild som växer fram på skrivaren är således inte en konsekvens av en på förhand och i datorn inprogrammerad lagbundenhet eller givna orsak-verkan-relationer. Det som växer fram på skrivaren eller på skärmen bestäms stället av vad som skulle kunna kallas en i programmet inbyggd "intention" – en generativ princip. Denna intention styr placeringen av varje ny punkt i förhållande till omvärlden och till alla andra punkter som producerats tidigare.

Programmet kan sägas ha en "vilja", ett minne och en inbyggd logik som gör att det med "avsikt" placerar nästa punkt där programmet tycker att den skall vara. Programmet liknar således i detta avseende en mänsklig aktör som gör överväganden och handlar i enlighet med dessa överväganden i sitt samspel med en omvärld och övriga aktörer.

Man kan också i programmet programmera in olika aktörer med sina intentioner och överväganden och därmed illustrera hur de kommer att agera om och när de möter varandra – det vill säga deras interaktiva samspel. Med Lindenmayers program kan man på detta sätt simulera framväxten av växter, uppkomsten av mikroorganismer, bildandet av fågelflockar, rörelsen i fiskstim och bygget av myrsamhällen.

Missförstå mig inte. Jag tror inte att Lindenmayers simuleringar, och andra liknande datorprogram, beskriver hur växter, celler och andra organismer i realiteten kommer till. Lindenmayers simuleringar erbjuder emellertid **en helt annan princip** för att förstå hur naturens olika mönster skulle kunna bildas än de föreställningar om statiska och tidsberoende samband som den klassiska vetenskapen sedan länge använt sig av. Om Lindenmayers princip är mer rimlig än de förgivetta taganden vi i dag använder så förklarar detta också varför HPR inte ger relevanta analyser för komplexa kontexter när det gäller mänskligt samspel.

Lindenmayers datoriserade simuleringsförsök bekräftar för mig att det är mer rimligt att ta för givet att de kollektiva mönster som skapas av fåglar, fiskar, myror såväl som av människor, skulle kunna styras av en i respektive enhet inbyggd intention och logik än att de styrs av någon mystisk övergripande och yttre lagbundenhet. Det nya förgivetta tagande vi då måste använda oss av är att de enheter som är inblandade är autonoma och väljer ett agerande efter en egen inre logik som i sin tur har hämtats från hur de andra beter sig. Ett sådant förgivetta tagande är väl förenligt med så som vi i dag ser på människan som individ och hur hon är med att forma olika sampelsmönster.

Detta betyder inte att yttre styrning, auktoriteter, regelsystem, sociala normer och den administrativa överbyggnaden saknar betydelse för individers handlande. Det betyder bara att om vi finner en samvariation mellan en sådan yttre påverkan och individers agerande så är denna samvariation en konsekvens av att individerna just då, självständigt, och med utgångspunkt från sin egen inre logik, valt att följa en sådan styrning.

Jag utgår alltså från att människor alltid har frihet att välja att agera annorlunda än de gör oberoende av vad de gjort och valt tidigare. Ett sådant antagande stöds av Lindenmayers princip. Det innebär att det samspelsmönster vi ser bara är ett av många möjliga och tänkbara utfall.

Detta har visat sig stämma väl överens med själva definitionen på komplexitet. Det är av detta skäl olämpligt att uppfatta de samverkansmönster vi observerar som något lagbundet och per definition

repetitivt. De uppkomna mönstren bör istället förstås utifrån de aktuella individernas olika överväganden och den kollektiva process som lett fram till de val de gör.

Ett sådant förgivettagande är inte förenligt med ett framework som utgår från HPR. Denna oförenlighet har dramatiska konsekvenser för vår syn på oss själva och de samspelsmönster vi formar med varandra. Detta skall jag beskriva i nästa blogg.

Referenser

Latour B (2008): Gabriel Tarde and the End of the Social.

<http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/82-TARDE-JOYCE-SOCIAL-GB.pdf> och <https://mdm35.files.wordpress.com/2010/03/a-presentation-of-gabriel-tarde-and-the-end-of-social.pdf>

Lindenmayer A/(1968): Mathematical models for cellular interaction in development. J. Theoretical Biology, 18:280–315, 1968.

Prigogine I (1980): From being to becoming. Time and complexity in the physical sciences. San Fransisco: W H Freeman and Company.

Ramalingam B, Jones H (2008): Exploring the science of complexity: Ideas and implications for development and humanitarian efforts. Working Paper 285. London: Overseas Development Institute.

Snowden D, Boone M (2007): A Leaders Framework for Decisionmaking. Harvard Business Review. November 2007, sid 69-76.

Törnberg A (2017): The wicked nature of social systems. Göteborg: Doktorsavhandling vid sociologiska institutionen på Göteborgs Universitet.

Lindenmayers bild kan laddas ner på

https://en.wikipedia.org/wiki/Aristid_Lindenmayer

Originalfil

<https://www.bengtharry.me/?p=3073>